

İKİ KÜLTÜR İKİ ÇEVRE

“Bir Araştırma ve Bulgular”

Dr. Ali DÖNMEZ

Barker, Wright ve arkadaşlarının 1947’lerde çocuk davranışını doğal çevresel koşullar altında ve günlük akışı içinde gözleme, kaydetme ve çözümleme amacı ile başlattıkları çalışmalar daha sonraları çevresel (ekolojik) psikolojinin temelini oluşturan davranış alanları kuramının geliştirilmesine yol açmıştır (Barker ve Wright, 1955).

Bu kurama göre insanlar yaşamlarını kendi yaratmaları olan, köy, kasaba, mahalle gibi fiziksel - toplumsal çevreler içinde, bu çevreleri oluşturan, çok daha küçük, çekirdek çevrelere girip çıkmakla, bunlar arasında gidip gelmekle geçirirler. Fiziksel - toplumsal çevreyi oluşturan çekirdek çevre parçacıklarından herbirine A.B.D. Kansas Üniversitesi kökenli çevresel psikolojide “Davranış Alanı” adı verilir. İnsanların içinde yaşadıkları çevreyi oluşturan davranış alanları, işçi ve yöneticileri değişse de, belli bir programa göre aynı malları üreten küçük küçük fabrika ya da iş yerlerine benzetilebilirler. Davranış alanlarının ham maddesi, diğer bir deyişle girdisi insan, çıktısı ise eğitilmiş, beslenmiş, toplumsallaşmış yani işlenmiş insandır. Bir başka anlatımla, davranış alanları davranış üretirler. Örneğin, bir ilçedeki terzi dükkanlarından, oto tamirhanelerinden, avukat dairelerinden, nişan törenlerinden ve benzerlerinden herbiri bir davranış alanıdır ve bu gruplardan herbirine giren alanların tümü kendi gruplarına özgü bir davranış üretirler. Bir davranış alanını işletenler değişebilir ama üretilen davranış değişmez, davranış, üretim işiyle uğraşan ve üretimden yararlanan tek tek kişilerden bağımsızdır. Örnek olarak bir nişan törenini alalım.

Böyle bir tören bir davranış alanıdır. Ürettiği öncelikli ve kalıcı bir davranış kalıbı vardır. Bu davranış kalıbı "nişan takma" ve biraz da "eğlenme"dir. Tören sahipleri, ve çağrılılar değişse de bu böyledir. Türkiye'de bir yerleşim merkezinde, örneğin bir ilçede, bulunabilecek davranış alanlarından bazıları şunlar olabilir.

Bakkal Dükkanları	Gömütlükler
Kahvehaneler	Harman Yerleri
Örgüt Toplantıları	Akaryakıt İstasyonları
Ulusal Bayram Denemeleri	Çağdaş Düğün Törenleri
Ulusal Bayram Günleri	Kalaycılar
Terzihaneler	Demirciler
Nişan Törenleri	Oto Tamircileri
Avukat Daireleri	Oto Parçacıları

ve yüzlerce benzerleri. Ancak, bunlardan herbirinin, örneğin, çoğul olarak, 'Nişan Törenleri'nin bir grup oluşturduğu ve grubun değil, grubu oluşturan birimlerden herbirinin bir davranış alanı olduğu unutulmamalıdır. Bir tek nişan töreni bir tek davranış alanıdır. Nişan Törenleri ise aynı çeşitten davranış alanlarını içeren bir davranış alanları grubudur.

Barker'a (1968) göre insanların kendi yarattıkları çevreyi oluşturan davranış alanlarının önemi, bunların, oluşturdukları çevrede yaşayan kişilerin davranışlarını biçimlendirmede, çocuk ve ergenlerin o çevreye özgü yetişkin rollerini benimseyip öğrenmelerinde etkili ve zorlayıcı olmalarından gelir. İnsanlara köylü, kasabalı, kentli, şu ya da bu yörelî, Türk, İngiliz, Amerikalı niteliklerini veren, onları böyle yoğunlaştırarak biçimlendiren, bir ölçüde çevrelerini oluşturan davranış alanlarının bir bütünüdür. Öyleyse, bir yerleşim merkezindeki davranış alanlarının doğal işleyişlerine karışılmadan, düzenli bir biçimde gözlenmesi, sayım, döküm ve sınıflandırmalarının yapılarak betimlenmesi bu biçimlendirmenin özüne ilişkin bilgiler verebilir (Davranış alanlarına ilişkin Türkçe daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkaynak, 1979; Dönmez, 1979)

Amaç :

En yeni ve yoğun çevresel psikoloji çalışmalarından biri Barker ve Schoggen (1973) tarafından gerçekleştirilen, Türkçeye

Topluluk Yaşamının Nitelikleri olarak çevirebileceğimiz "Qualities of Community Life"dir. Bu çalışmada biri Amerikan diğeri İngiliz örneklemleri olarak alınan iki küçük yerleşim merkezinin davranış alanlarında gözlenen biçimleriyle, genel anlamda, Amerikan ve İngiliz yaşam biçimleri karşılaştırılmıştır. Söz konusu yerleşim merkezleri A.B.D.'de Kansas Eyaleti'nin Midwest İngiltere'de ise Yorkshire ilinin Yordale kasabasıdır. Bu iki yerleşim merkezi, coğrafik konumları, ekonomik durumları, kırsal kesimde yer almaları ve diğer bazı bakımlardan oldukça benzer özelliklere sahiptirler. Midwest-Yordale araştırması olarak da adlandırabileceğimiz bu çalışmada Barker ve Schoggen şu sorulara yanıt getirmeyi amaçlamışlardır: Midwest ve Yordale arasındaki çevresel farklılıklar nelerdir? Farklı kültürlerde insan çevresi nasıl farklılaşmaktadır? Farklı ekolojik çevreler farklı davranış üretir mi? Davranışsal farklılıklar çevresel farklılıklara bakılarak yordanabilir mi?

Barker ve Schoggen bu sorulara yanıt olabilecek, özellikle çocuk ve ergenlere ilişkin önemli bulguları yukarıda kısaca tanıttığımız yapıtlarında ayrıntılarıyla vermişlerdir. Ancak "Topluluk Yaşamının Nitelikleri"nde karşılaştırılan yerleşim merkezleri birbirinin çok benzeri iki kültürden seçilmişlerdir. Her ikisi de Hristiyan - Batı kültürünün teknolojik olarak çok gelişmiş iki ülkesinden örneklerdir. Çevre ve kültür karşılıklı etkileşim içinde bulunacaklarına göre bunlardan birindeki benzerliğin diğerine yansması da doğaldır. Nitekim Midwest'le Yordale arasında gözlenen çevresel farklılıklar bizim araştırmamızın bulgularıyla karşılaştırıldığında daha küçük boyutlarda kalmaktadır. Sonuç olarak, "çok farklı iki kültürden iki ekolojik çevre karşılaştırılırdı sonuç ne olurdu?" gibi bir soru akla gelmektedir.

Bu yazıda bazı bulgularını sunacağımız araştırmada Hristiyan - Batı kültüründen bir çevre, gene Midwest ile Müslüman - Doğu kültüründen bir çevre, Türkiye'de Burdur ilinin Yeşilova İlçesi davranış alanları açısından karşılaştırılmıştır. Genelde Midwest-Yordale çalışmasının gerekçesi ne ise Midwest - Yeşilova çalışmasının gerekçesi de odur. Daha özgün olarak belirtmek gerekirse bu yazıya konu olan çalışma şu sorulara yanıt getirmeyi amaçlamıştır: Midwest ve Yeşilova arasında ne gibi çevresel farklar vardır? Çevresel farklılıklardan davranışsal

farklılıklar yordanabilir mi? Farklı kültürlerde, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde, insan çevresi nasıl farklılaşmaktadır?

Son olarak araştırma konusu Midwest'le Yeşilova arasındaki önemli bir farklılığı belirtmek yerinde olacaktır. Yeşilova Midwest'e oranla çok daha büyük bir yerleşim merkezidir. Yeşilova'nın nüfusu 4.000, Midwest'inki ise 830'dur.

Yöntem:

Araştırmada Barker ve Wright (1955) tarafından geliştirilen ve "Davranış Alanları Tarama Yöntemi" adı verilen bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Özde, davranış alanlarını Tarama Yöntemi bir yerleşim merkezinde bir yıl (tarama yılı) süresince en az bir kez işlerlik kazanan davranış alanlarının derlenip, sınıflandırılarak, belirgin ortak özelliklerine göre betimlenmesinden öte birşey değildir. Bu ise üç aşamada gerçekleştirilir. İlk aşamada araştırmaya konu olan yerleşim merkezi ya da merkezlerinde, bir yıl boyunca, davranış alanı niteliği taşıyan görünen, davranış alanı olma olasılığı bulunan çevre parçaları belli bir teknikle (bir gözlem tekniği) derlenip, listelenir. İkinci aşamada bu olası davranış alanları bir takım ayrıçlardan (testlerden) geçirilerek bunlardan davranış alanı ölçütlerine uymayanlar dizelgeden (listeden) atılır. Üçüncü ve son aşamada ise dizelgede kalan ve davranış alanı oldukları kesinleşen çevre parçaları taşıdıkları bazı belirgin ortak özelliklere göre betimlenir. Bu özellikler davranış alanlarının genel sayıları, herbirinin bir yıl içinde kaç gün işlerlik kazandığı yani oluşum sayısı, ürettikleri davranış çeşitleri, içerdikleri sorumluluk konuları, diğer alanlar üzerindeki yetkileri, nüfus alt guruplarıyla ilişkileri ve benzerleri olabilir. (Daha ayrıntılı Türkçe bilgi için bkz Dönmez, 1980)

Bulgulara geçmeden önce bir noktayı belirtmek yerinde olacaktır. Bu yazıya konu olan Midwest-Yeşilova araştırması verilerinin Midwest'e ilişkin bölümü Barker ve Schoggen'in bir önceki bölümde kısaca tanıttığımız yapıtlarından araştırmacıların izni ile alınmıştır. Bu yapıttaki Midwest verileri davranış alanı tarama yöntemi kullanılarak 1963-64 tarama yılında toplanmıştır. Yeşilova'ya ilişkin veriler ise yazar tarafından 1975-76 tarama yılında yapılan gözlemlerin sonucudur.

ÇEVRESEL BULGULAR

İnsan Ögesi

Bir yerleşim merkezindeki davranış alanlarından bir yada daha fazlasına, ne nedenle olursa olsun, bir yılda, en az bir kez girip çıkan onları kullanan kişilerin tümü o yerleşim merkezinin insan ögesini oluştururlar. Bir köy ya da kasabanın davranış alanlarına girip çıkanlar arasında, konuklar, yani diğer köy ve kasabalardan gelen kişiler de bulunacağına göre bir ekolojik çevrenin insan ögesi o çevrede sürekli oturanlar yanında konuk olarak bulunanları da içerir. Bundan sonraki bölümlerde bir yerleşim merkezinde sürekli oturanlardan "yerleşik" ya da "yerleşikler" olarak söz edilecek ve bulguların yalnızca bunlara ilişkin bölümü verilecektir.

Midwest'in 1963-64 tarama (survey) yılındaki yerleşik sayısı 830, Yeşilova'nınki ise 195-76 tarama yılında 4.000'di. Diğer bir anlatımla Yeşilova'nın yerleşikler olarak insan ögesi Midwest'inkinden 3,170 daha fazlaydı. Oran olarak da Türk Kasabası Amerikan Kasabasının 4.8 katı kadar daha büyük bir insan ögesi barındırmaktaydı.

Bir ekolojik çevreyi oluşturan davranış alanları işlevlerini yapabilmek için belli düzeylerde yetişmiş insan gücüne gereksinim gösterirler. Belli görevlere bu görevleri yerine getirebilecek hüner ve yetmişlik düzeyindeki kişileri getirirler. Bir davranış alanının ayakta kalabilmesi bakımından yaşamsal önemi olan bu kişilerin alan içindeki yerlerine sorumluluk konumu adı verilir. Örneğin, herhangi bir derneğin yönetim kurulu toplantıları bir davranış alanı oluştururlar. Yönetim kurulu başkanlığı, başkan yardımcılığı, yazmanlık, saymanlık ve üyelikleri bu alanın içerdiği sorumluluk konumlarıdır. Daha sonra biraz daha ayrıntılı olarak değinileceği gibi Midwest Yeşilova'dan çok daha fazla sayıda davranış alanı, dolayısıyla de daha fazla sayıda sorumluluk konumu içermektedir. Yukarıdaki insan ögesi verileri de işte bu bakımdan önem kazanmaktadır.

Özet olarak, insan ögesi (yerleşiklerden oluşan) Yeşilova'nınkinin yaklaşık beşte biri kadar olmasına karşın Midwest, bu insan topluluğundan daha büyük sayıdaki sorumluluk konumunu

dolduracak elverişli kişileri seçmek zorundaydı. Midwest'te çevrenin Yeşilova'dakine oranla daha çok sayıda patrona, yazmana, garsona, saymana, dernek üyesine, konuşmacıya, sunucuya ve benzerlerine gereksinimi vardı. Diğer bir anlatımla, Midwest'liler, Yeşilovalılarla karşılaştırıldığında, daha az sayıda insanla daha çok sayıda davranış alanını işletmek ve daha çok sayıda sorumluluk konumunu doldurmak zorundaydılar.

Bu nedenle, toplumsal yaşama, kamu davranış alanlarında görev alarak katılma yönünde, yeterliliklerine fazla bakılmaksızın, Midwestliler üzerinde daha yoğun bir çevresel baskının olacağı kestirilebilir. Midwest'e göre insan ögesi daha büyük, davranış alanlarının içerdiği sorumluluk konumu sayısı daha az olan Yeşilova içinse bunun tersi beklenmelidir.

Çevre Büyüklüğü

Karşılaştırılan iki kasabanın çevre büyüklükleri içerdikleri davranış alanlarının yıllık sayıları, günlük ortalamaları ve saat başına ortalama sayıları göz önüne alınarak belli bir tekniikle saptanmıştır. Buna göre Yeşilova'nın genel çevre büyüklüğü 147 birim, Midwest'in genel çevre büyüklüğü ise 107 birim olarak bulunmuştur. Yeşilova çok daha geniş bir ekolojik çevreye sahiptir (Çizelge 1.1).

Ancak karşılaştırılan yerleşim merkezlerinin nüfusları (insan ögeleri) arasındaki fark, Yeşilova ve Midwest arasında olduğu gibi çok büyükse genel çevre büyüklükleri açısından bir karşılaştırma anlamını yitirmektedir. Örneğin, daha büyük olan genel çevresine bakarak Yeşilova'nın yerleşikleri için daha fazla olanak yarattığı ve davranış alanlarının işletilmesinde onlardan daha fazla katkı istediği düşünülebilir. Ancak Yeşilova'nın daha geniş olan çevresi çok daha kalabalık bir insan topluluğu tarafından paylaşıldığı için bu düşünce doğru değildir. Bu durumda, karşılaştırma için genel çevre büyüklüğü yerine yerleşik başına düşen birim çevreyi esas almak daha uygun olacaktır. Yeşilova'da yerleşik başına düşen çevre payı 04 birimken Midwest'te .12 birim, yani Yeşilova'dakinin üç katı daha büyüktür. Genel çevre karşılaştırmasından edinilebilecek izlenimin tersine, bireysel olarak Midwest'liler, kamu davranışı için, Yeşilovalılardan üç kat daha geniş bir alana sahiptirler.

Çizelge 1.1'de de görüldüğü gibi, Midwest 1963-64 tarama yılında 884 Yeşilova ise 1975-76 tarama yılında 458 davranış alanı etkinleştirmiştir. Aradaki fark yaklaşık olarak % 100'dür. Ancak ortalama bir günde Midwest'te işler durumunda ortalama 146 davranış alanı varken Yeşilova'da bu sayı 200'dü. Bu çelişkiye neden, daha sürekli (hergün ya da haftanın belli günlerinde) oluşan davranış alanlarının Türk kasabasında Amerikan kasabasına oranla daha çok sayıda olmasıdır. Yeşilova davranış alanlarının daha büyük bir bölümü yıl boyunca sürekli işler durumunda iken, Midwest davranış alanlarının büyük çoğunluğu yıl içerisinde serpiştirilmiş bir biçimde, ara sıra etkinleşmekte ve daha az sayıda, bir ya da birkaç kez oluşmaktadır. Davranış alanı başına ortalama oluşum sayısının (alanın tarama yılı içinde açık olduğu günlerin sayısı) Yeşilova'da 160 iken Midwest'te 60 olması gerçeği de bu durumu yansıtmaktadır. Midwest davranış alanlarının daha büyük bir oranının yılda bir ya da birkaç kez, yıl içerisinde serpiştirilmiş olarak işlerlik kazanması biçimindeki çevre düzenlemesi Midwestliler için, Yeşilovalılarla karşılaştırıldığında, daha fazla uzun - süreli planlama gerektirir ki bu konuya ilerde yeniden dönülecektir.

Ayrıca Amerikan kasabasında kişi başına yaklaşık bir davranış alanı düşerken (884/830) Türk kasabasında yaklaşık sekiz kişiye bir alan düşmektedir (458/4,000). Bunun sonucu ise Midwest'liler için daha yüklü, daha hızlı ve daha planlı bir kamu yaşamıdır. Yeşilova'da ise çevrenin işleyişine hiç katılmayan ya da yalnızca bu işleyişe seyirci kalanların sayısı daha çok olmaktadır.

Çizelge 1.1
Davranış Alanı Sayısı ve Birim Olarak
Çevre Büyüklüğü

	MW*	YŞ**
	(1963-64)	(1975-76)
Yıllık davranış alanı (DA) sayısı	884	458
Günlük ortalama DA sayısı	146	200
Saat başına ortalama DA sayısı	33	147
DA başına ortalama oluşum sayısı	60	160
Birim olarak çevre büyüklüğü	107	147

* MW = Midwest

** YŞ = Yeşilova

Sorumluluk Konumları

Davranış alanları işlevlerini yapabilmek için içerdikleri belli nokta ya da odakları insan ögesiyle doldururlar. Örneğin, bir patronu, bir işletme müdürü, bir müdür yardımcısı, bir saymanı, üç aşçısı, üç temizlik işçisi ve on garsonu olan bir lokantayı düşünelim. Bu lokantada insan ögesiyle doldurulması gereken yirmi odak ya da konum vardır. Her davranış alanı içinde böyle konumlara getirilen kişiler doldurdukları konumun gerektirdiği belli görev ve sorumlulukları yerine getirirler. İşte, davranış alanlarının içerdikleri ve etkinleşmeleri belli nitelikte insan ögesi ya da gücü ile doldurulmalarını gerektiren böyle konumlara sorumluluk konumu, onları dolduranlara da sorumlu ya da görevli adı verilir. Köy, kasaba, mahalle gibi ekolojik çevrelerin yerleşiklerinin gereksinimlerini doyurabilmesi bakkal, başkan, yazman, öğretmen, konuşmacı, sayman, sanatçı müdür v.b. pek çok insanın davranış alanlarında sorumluluk almasına ve bu sorumluyu yerine getirmelerine bağlıdır. Bu nedenle bir yerleşim merkezindeki sorumluluk konumlarının sayısı, azlığı, ya da çokluğu orada yaşayan insanların davranış ve yaşamları üzerinde etkili olacaktır. Davranış alanlarına müşteri ya da seyirci olarak girip çıkanlar görevli ya da sorumlu sayılmazlar.

Çizelge 1.2'deki veriler Midwest'in çok daha az sayıda yerleştiği olmasına karşın, Yeşilova'dan daha fazla sorumluluk konumuna sahip olduğunu, dolayısıyla de daha fazla sayıda görevli yada sorumluya gereksinim duyduğunu göstermektedir. Midwest'te toplam 10,220, birim başına 96, yerleşik başına 12; Yeşilova'da ise toplam 9,482, birim başına 65, yerleşik başına 2 sorumluluk konumu saptanmıştır.

Toplam sorumluluk konumu sayısı şu anlama gelir; eğer, Midwest'te 1963 - 64 yılı, Yeşilova'da da 1975 - 76 yılı boyunca saptanan tüm davranış alanları aynı anda işlerlik kazansalardı. Midwest'in fiziksel - toplumsal çevresini etkinleştirmek ve etkin tutmak için 10.220 sorumluya, Yeşilova'nınkini etkinleştirmek içinse 9,482 sorumlu ya da görevliye gereksinim olacaktı. Yeşilova'nınkinin yaklaşık beşte biri kadar nüfusuyla Amerikan kasabasının daha çok sayıda sorumluluk konumu içermesi gerçeği, bu kasabanın Türk kasabasına oranla bu konumları dol-

durmada yerleşiklerine daha fazla gereksinim duyması sonucunu doğurmaktadır. Diğer bir deyişle, Yeşilova'yla karşılaştırıldığında Midwest insan gücü açısından yetersiz bir kasabadır; bir Midwest yerleşiminin belli hünere ve yetişmişlik düzeyi gerektiren sorumluluk konularında görev alma olasılığı bir Yeşilova yerleşiminin 6 katıdır.

Çizelge 1.2'deki veriler çevrenin içinde yaşayan kişilere gereksiniminin, davranış alanlarında görev almaları doğrultusunda onlar üstündeki baskısının, yüklediği sorumlulukların, Yeşilova'ya oranla Midwest'te daha büyük olacağını göstermektedir.

Çizelge 1.2
Sorumluluk Konuları

	<u>MW (1963-64)</u>	<u>YŞ (1975-76)</u>
Toplam sorumluluk konumu (SK) sayısı	10,220	9,482
Birim başına SK sayısı	96	65
Yerleşik başına SK sayısı	12	2

Çevre Çeşitliliği

Her davranış alanının onu kullanan ve işletenler için belli bir davranış örüntüsü öngören bir programı vardır. Örneğin, bir bakkal dükkanının öngördüğü davranış örüntüsü belli malların alım ve satımı, bir fırının ekmek yapım ve satımı, bir sinemanın eğlendirmedir. Öyle ise bir yerleşim merkezinde, en az davranış alanlarının sayısı kadar, kalıcı davranış kalıbı, ya da örüntüsü vardır. Ancak, bir kasaba davranış alanlarından bazıları aynı ya da benzer davranışları öngören aynı ya da benzer programları etkinleştirirken, diğer bazıları kesin olarak farklı davranış örüntüleri öngören temelden farklı programlara sahiptirler. Örneğin Yeşilova'da benzer davranış üreten benzer programlı 13 kahvehane vardır. Kahvehanelerin etkinlik ya da programları birbirlerine o kadar benzer ki, bir kahvehanenin ocakçısı diğer bir kahvehaneye geçebilir ve orada da çok kısa bir süre içinde etkili bir ocakçı olabilir. Midwest'te de 24 dinsel tapınma töreninin tümü aynı temel kurallara göre işler ve hepsi aynı çeşitten bir davranış, yani dinsel davranış, üretir. Öte yandan Yeşilova'daki kahvehane ve

berber dükkânlarını ele alırsak, bunlar öylesine farklı davranışlar (çay yapma - satma ve traş etme) üretirler ki, bir kahvehane ocakçısının ocakçı olarak deneyimleri berber dükkânında pek işe yaramaz. Bunun tersi de doğrudur; bir berberin berber olarak deneyimleri onun yeterli bir ocakçı olmasına yetmez.

Çevre çeşitliliği, "anamlı bir bütün oluşturan davranışlardaki ve bu davranışları üreten kaynaklardaki çeşitlilik olarak tanımlanır" (Barker ve Schoggen, 1973, s. 31). Aynı programa göre bir tek türden davranış üreten birçok davranış alanı olabileceğine göre, davranış alanlarının sayısı bir kasabadaki davranış kaynaklarının zenginlik ve çeşitliliğinin iyi bir göstergesi değildir. Eğer aynı türden davranış üreten, benzer programlı davranış alanlarının bir gurup oluşturacağı düşünülürse bir yerleşim merkezi davranış alanlarının program ya da ürettikleri davranış benzerliğine göre sınıflandırılması o yerleşim merkezi insanların yararına sunulmuş farklı davranış olanaklarının sayısını verir ve çeşit açısından davranış zenginliğini gösterir. Böyle bir sınıflama sonucu ortaya çıkan davranış alanları guruplarından herbirine bir "gensel tip" adı verilir. Öyleyse, bir kasabada saptanan gensel tip sayısı o kasabanın çevre çeşitliliğinin bir ölçüsü olacaktır. Bir gensel tip, en önemli görevlileri birbirlerine aktarıldığında büyük bir aksama olmaksızın işlevlerini sürdürebilecek derecede benzer etkinlik programlarına sahip bir ya da daha fazla davranış alanından oluşan bir gurup olarak tanımlanır (Barker, 1968). Örneğin, bir yerleşim merkezinin bir davranış bölgeleri haritası çizilebilseydi, böyle bir haritadaki her bölge benzer programları olan ve aynı davranışı üreten yani, aynı gensel tipe giren davranış alanlarından oluşacaktı. Diğer bir deyişle harita tüm bakkal dükkânları için bir bölge, tüm nişan törenleri için bir bölge, tüm sünnet düğünleri v.b. için bir bölge içerecek, her bölge yalnızca bir tür davranış için kaynak ve olanak sağlayacaktı. Haritadaki bölgelerin, diğer bir deyişle gensel tiplerin sayısı ise yerleşim merkezine ilişkin çevre çeşitliliğinin bir ölçüsü olacaktı.

Çevre çeşitliliğine ilişkin bulgular Çizelge 1.3'de verilmiştir. Bu çizelgeden de görülebileceği gibi Midwest'te 198, Yeşilova'da ise 120 gensel tip saptanmıştır. Amerikan yerleşim merkezin-

deki gensel tipler sayısal olarak Türk yerleşim merkezindeki-lerden 78 daha fazladır. Oran olaraksa Midwest'te Yeşilova'dakinin 1.6 katı daha fazla gensel tip bulunmuştur. Bu veriler iki kasabanın sakinlerine sağladıkları fırsat ve davranış olanakları bakımından büyük bir ayrılık gösterdiklerini kanıtlamaktadır. Aradaki fark o kadar büyüktür ki, bir Midwestli uzunca bir süre Yeşilova'da yaşayacak olsaydı, Midwest'te tanrı vergisi imişcesine alışıp kabullendiği pek çok kolaylık, fırsat ve olanağı bulamayacağı için Yeşilova koşullarına uymakta büyük güçlük çekecekti. Örneğin, çocuğunu koymaya kreş, saçını yaptırmaya kuaför, arkadaşıyla konuşmaya telefon, ve benzerlerini bulamayacaktı. Kısaca bir Midwestli kendi kasabasının sağladığı kolaylık ve olanakların pek çoğundan özveride bulunmak zorunda kalacaktı. Bir Yeşilovalı içinde Midwest koşullarına uymak zor olacaktı. Çünkü Midwest'te sayıları çok daha kabarık olan gensel tiplerin program ve etkinliklerine katılma doğrultusunda, Yeşilova'da alışık olduğundan, daha fazla zorlanacak, yaşamın akışı ona çok hızlı gelecekti.

Çizelge 1.3

Davranış Alanı Gensel Tipleri

	MW (1963-64)	YŞ (1975-76)
Gensel tip (GT) sayısı	198	120
Kendine özgü GT sayısı	113	48
Ortak GT sayısı		33

Çevre Çeşitliliğinin Doğası

Her gensel tipin bir programı vardır ve bir kasaba gensel tiplerinin programları o kasabada yaşayanlarca bilinir. Öyleyse, "Kasabalardan birine yabancı ama gensel tip programlarını bilen biri kasabaya ilk gelişinde kendini evinde hissedecektir." (Barker ve Schoggen, 1973 s. 67).

Gensel tiplere ilişkin temel soru şudur: Karşılaştırılan yerleşim merkezleri ürettikleri davranışlar, etkinleştirdikleri davranış alanı programları açısından ne ölçüde birbirlerine benzerdirler? Diğer bir deyişle, Çizelge 1.3'teki gensel tiplerden kaçını hem Midwest'te hem de Yeşilova'da vardır? Kaçını birinde vardır da di-

ğereine yabancıdır? Bunlar, yanıtları Midwest ve Yeşilova'da yaşayan insanların nasıl, hangi kaynak ve olanaklarla, ne tür baskılarla koşullandırılıp davranışlarına biçim verildiği konusunu aydınlayabilecek sorulardır.

Çevre Benzerliği

Bir kasabanın tüm çevresinin ne kadarı diğerinden gelecek konuklara kendi kasabalarında oldukları izlenimini verecek kadar onlara tanıdık gelecektir? Ne kadarı önemli ölçüde uyum gerektirecektir? Ve ne kadarı tümüyle yabancı bulunacaktır? Bu sorulara koşturarak, Yeşilova ve Midwest gensel tipleri programlarındaki benzerliklerin derecesine göre üç guruba ayrılmıştır; ortak gensel tipler, yarı ortak gensel tipler ve kasabaların kendilerine özgü gensel tipler. Burada bunlardan yalnızca ilki ve sonuncusu üzerinde durulacaktır.

Ortak Gensel tiplerden oluşan ortak çevreler. Araştırma sonuçları 33 genel tipin karşılaştırılan yerleşim merkezlerinde ortak olduğunu göstermiştir. (Çizelge (1.3). Diğer bir anlatımla Midwest ve Yeşilova davranış alanlarının program ve etkinlik benzerliğine göre oluşturdukları 318 (198 Midwest'te + 120 Yeşilova'da) davranış alanı gurubundan (gensel tipten) 33'ü her iki kasabada da gözlenmiştir. Bu şu demektir; 33 gensel tipe giren davranış alanlarından herhangi birinin patronu, yöneticisi, yazmanı, saymanı, işçisi vb. Midwest'ten Yeşilova'ya göç edecek olsalar geldikleri bu yeni yerleşim merkezinde aynı gensel tipe giren davranış alanlarında hiçbir yabancılaşma çekmeden hemen işe başlayabilirler. Bunun tersi de doğrudur. Örneğin, bir Yeşilova otel yöneticisi aynı işi Midwest'te de yapabilecektir.

Özet olarak söylemek gerekirse, Midwest'te genel çevrenin 31 birimlik bir bölümü ya da % 28'i, Yeşilovalılara yabancı değildir. Yeşilova'da da toplam çevrenin 43 birimlik bir bölümü, ya da yaklaşık % 30'u Midwest'te de vardır ve Midwestlilere yabancı değildir.

Yerleşim merkezlerinin kendilerine özgü çevreleri. Bir ekolojik çevrenin kendine özgü, (karşılaştırıldığı diğer ekolojik çevrede bulunmayan) gensel tiplerden oluşan bölümü o çevrenin kendine özgü bölümüdür. Örneğin, Yeşilova'daki Yorgancılar, At Arabası Yapımcıları, Hamamlar, Halk Pazarları, Sünnet Dügün-

leri vb. gensel tipler Midwest'te yoktur. Bu gensel tiplerde yetişmiş hüner kazanmış kişilerin (usta, çırak, yorgancı, hamamcı vb. olarak) Midwest'teki hiçbir davranış alanında yerleri yoktur ve hiçbir davranış alanında deneyimleri geçerli değildir. Aynı şeyi, Beyzbol Oyunları, Futbol Oyunları, Dinsel Tapınma Törenleri, vb. Midwest gensel tipleri içinde söyleyebiliriz. Örneğin, Midwest'in beyzbolda deneyimli ve hünerli oyuncularını için hiçbir Yeşilova davranış alanında yer yoktur.

Yeşilova'daki 120 gensel tipten 48'inin (% 40'ının) Midwest'te bulunamayan, yani Türk kasabasına özgü, Midwest'teki 198 gensel tipten 113'ünün (% 57'sinin) Yeşilova'da bulunamayan yani Amerikan kasabasına özgü gensel tipler olduğu saptanmıştır. Yeşilova'da genel çevrenin 44 birimlik bölümü (% 30'u), Midwest'te ise 42 birimlik bölümü (% 39'u) kasabaların kökenlerine özgü gensel tiplerinden oluşmuştur.

Görüldüğü gibi çevre çeşitliliği açısından iki yerleşim merkezi arasındaki farklılık küçümsenemeyecek ölçülere vermektedir. Bir Midwest'linin Yeşilova'ya bir Yeşilovalının da Midwest'e yerleşmek istediğini düşünürsek, yukardaki veriler ışığında, bu oldukça güç olacaktır. Midwestli için güç olacaktır çünkü bu kişi kendi kasabasında bulup yararlandığı etkinlik ya da davranış olanaklarının yarısından fazlasını Yeşilova'da bulamayacaktır. Yeşilovalı için güç olacaktır, çünkü o hem kendi kasabasında alışık olduğu etkinlik ya da davranış alanlarının önemli bir bölümünü Midwest'te bulamayacak, hem de yeni çevrenin hiç alışık olmadığı bir bölümüyle başa çıkmak zorunda kalacaktır. Özet olarak her ikisine de yeni kasabaları oldukça yabancı gelecektir.

Yerleşim merkezlerinin kendilerine özgü gensel tipleriyle ilgili bazı gözlemler. Ekolojik çalışmaların sonuçları fiziksel-toplumsal çevrenin insan davranışını kendi özelliklerine göre yoğun biçimlendirdiğini göstermektedir. Bunu yerleşiklerine belli davranış olanakları sağlayarak, onlara belli doğrultularda baskı yaparak başarmaktadır. Bu yüzden, kasabalara özgü gensel tipler, programları açısından gözden geçirilirlerse, ekolojik çevrelerin belli davranışları nasıl destekleyip, yerleşiklerine biçim verdiklerine ilişkin genel bir izlenim elde edilebilir.

Midwest'e ve Yeşilova'ya özgü gensel tipler programlarında gözlenen en az bir ortak niteliğe göre gruplandırıldıklarında şu noktalar göze çarpmaktadır :

1. Midwest, programları alıp-satmayı içeren, çok sayıda kendine özgü gensel tipe sahiptir.

2. Amerikan kasabasının kendine özgü gensel tiplerinden büyük bir bölümünün programlarında yarışma ve eğlenceye birlikte yer verilmektedir.

3. Midwest'in kendine özgü gensel tiplerinin oldukça büyük bir bölümü öğretimle ilgilidir.

4. Türk kasabasına özgü gensel tipleri benzer bir biçimde guruplamak olanaklı değildir. Çünkü bunların programları çok daha çeşitli ve sayıları azdır. Ancak bazılarını bir başka bakımdan guruplamak olasıdır. Örneğin, Yeşilova gensel tiplerinin büyük bir bölümü programlarında belli malların küçük ölçülerde ve genel olarak da elle üretim ve tamirini öngörmektedir. Böyle gensel tiplere Midwest'te rastlanmamıştır. Yeşilova eşyanın kullanılıp eskidikten sonra timir edilerek yeniden kullanıldığı, bir toplumu, Midwest ise bir "kullan at" toplumunu temsil etmektedir.

5. Yeşilova'da bulunan,

Kahvehaneler,
Sünet Düğünleri,
Geleneksel Düğün Törenleri,
Halk Pazarları,

gibi yüzlerce hatta binlerce kişinin yararlandığı gensel tiplere Midwest'te pek rastlanmamıştır.

DAVRANIŞSAL BULGULAR

Davranış Alanları Yetke Sistemleri ve bu Sistemler İçinde Davranış Üretimi

Çevre çeşitliliğine ilişkin bölümde bir yerleşim merkezi davranış alanları program ve etkinlik benzerliklerine göre gensel tipler içinde guruplandırılmıştı. Sonuç olarak da herbiri kendine özgü öncelikli ve kalıcı bir davranış kalıbını etkinleştiren Midwest'te, 198, Yeşilova'da 120 gensel tipin saptandığı belirtilmişti.

Bir kasaba davranış alanları aralarındaki güç ve denetim ilişkilerine göre, benzer bir biçimde, daha genel sınıflara da ayrılabilirler. Böyle bir sınıflama aşartırma konusu ekolojik çevre ya da çevrelerin daha genel ve yalın bir görünümünü verir. Bir yerleşim merkezinde, güç ve denetim ilişkileri açısından;

a) Bir ya da daha fazla alan üzerinde denetim ya da etkiye sahip olan (yürütücü) davranış alanları,

b) Yürütücü ya da denetici alanların etkisi altındaki davranış alanları,

c) Hiçbir alanın denetiminde olmayan, başka hiç bir alanı etkileme gücünden de yoksun olan davranış alanları olmak üzere üç tür davranış alanı bulunur.

Örneğin, Yeşilova'da bir davranış alanı olan Kaymakamlık Dairesi, Polis Karakolu'ndan Türk Hava Kurumu Yardım Toplama Gurubu Toplantıları'na kadar uzanan 54 başka davranış alanı üzerinde yetke ve denetim gücüne sahiptir. Öte yandan gene Yeşilova'da bir davranış alanı olan Özkan Taşımacılık ne bir başka alanın yetkesi altındadır ne de bir başka alan üzerinde herhangi bir yetkeye sahiptir. Barker'a (1968)) göre bu iki takımdan (Kaymakamlık dairesi'nin yetkesi altındaki 54 alan ve Özkan Taşımacılık) herbiri bir yetke sistemidir; ilki bir çok-alanlı yetke sistemi, ikincisi ise bir tek-alanlı yetke sistemidir. Herhangi bir ekolojik çevrede çok ya da tek-alanlı pekçok yetke sistemi bulunabileceğine göre bir kasabanın fiziksel-toplumsal çevresi de bir yetke sistemleri örüntüsünden oluşacaktır.

Bizi burada ilgilendirense bu yetke sistemlerinin de yetke sistemleri sınıfları biçiminde yeniden guruplandırılmasıdır. Yetke sistemleri sınıflarını incelemenin altında yatan neden de, farklı yetke sistemleri sınıflarının, kasabaların genel çevreleri içindeki yetke alanlarının genişliğine göre, yerleşiklerin deneyim ve davranışlarında farklılıklara neden olabilecekleri gerçektir.

Bir davranış alanını içine alan yetke sistemi o davranış alanının programı üzerinde bir etki gurubunu belirler. Örneğin Yeşilova'da bir davranış alanı olan Lise Müdürü Yardımcısının Dairesi'nde nelerin, nasıl olacağı, gene Yeşilova'da bir dav-

ranış alanı olan, Lise Müdürünün Dairesince denetlenir. Müdür Dairesi, Müdür Yardımcısının Dairesi'nde yapılan işin çeşit ve zamanını belirlemede etkilidir. Müdür Dairesi, yetkisi altındaki bütün diğer davranış alanları üzerinde de aynı güce sahiptir. Yeşilova'da Lise Müdürlüğü'nün yetkisi altındaki tüm davranış alanları bu kasabanın Lise Müdürlüğü Yetke Sistemi'ni oluştururlar. Bütün okulların yürütücü ya da denetici Davranış alanları ise yetkeleri altındaki alanlarla birlikte ilçenin Okul Yetke Sistemleri Sınıfı'nı oluştururlar. Bunun gibi her yerleşim merkezinde Dinsel Yetke Sistemleri, Devlete İlişkin Yetke Sistemleri, Özel Kesim Yetke Sistemleri ve Gönüllü Kuruluşlar Yetke Sistemleri gibi yetke sistemleri sınıfları bulunabilir.

Barker (1968) yetke sistemlerini yürütücü davranış alanlarının aşağıdaki ayırtkanlıklarına göre beş sınıfa ayırmıştır.

Dinsel Yetke Sistemi : Dinsel kuruluş ve devlet dairelerinin yönetici alanlarınca denetlenen tüm alanları içerir.

Devlet Kesimi Yetki Sistemi : Okullarca denetlenenlerin dışında, devlete ilişkin (il, ilçe ve ülke düzeyindeki) yürütücü alanların yetkisi altındaki tüm davranış alanlarını içerir.

Özel Kesim Yetke Sistemi : Yaşamlarını kazanabilmek için sivil yurttaşların işlettikleri yürütücü davranış alanlarının yetkisi altındaki tüm davranış alanları.

Okullar Yetke Sistemi : Özel ya da kamu kesimince etkinleştirilen eğitime ilişkin yönetici davranış alanlarının yetkisi altındaki tüm alanlardan oluşur.

Gönüllü Kuruluşlar Yetke Sistemi : İlk dört guruba ya da yetke sistemine girmeyen alanların hepsi.

Bir ilçenin her bir davranış alanı yalnızca bir tek yetke sistemi içinde yer alabilir ve yukarıdaki beş yetke sistemi sınıfı bir kasabanın tüm kamu (evler gibi özel alanlar dışındaki) davranış alanlarını kapsar. Bu araştırmada da yalnızca kamu davranış alanları ele alınmıştır.

Bundan sonraki bölümlerde Midwest ve Yeşilova'da bu yetke sistemlerinden herbiri içinde yerleşiklerin ne kadar süre cadıklarına yani her yetke sistemi içinde ne kadar davranış ürettiklerine ilişkin bulgular sunulacaktır. Harcanan süre ya da

üretilen davranış birimi olarak saat, ve kişi başına ortalama saat alınmıştır.

Önce kasabaların, genel çevreleri içinde, yerleşiklerinin ürettikleri toplam davranışa ilişkin verilerden başlamak yerinde olacaktır.

Genel Çevreler İçinde Toplam Davranış Üretimi

Çizelge 2.1'de de görüldüğü gibi, tarama yılı boyunca, Yeşilovalılar kasabalarının tüm davranış alanlarında 4.248, 898 saat Midwest'liler ise kendi kasabalarının davranış alanlarında 1, 125, 134 saat harcamışlardır. Diğer bir deyişle, Yeşilovalılar yaklaşık 4.250 milyon saatlik, Midwestlilerde 1,125 milyon saatlik davranış üretmişlerdir. Türk yerleşim merkezinin genel davranış üretimi daha büyük görünmektedir. Ancak kişi başına davranış üretimi Amerikan kasabasında daha fazladır. İki kasaba arasındaki en çarpıcı ayrılık ise kadın yerleşiklere ilişkindir. Midwest'te kadın yerleşik başına davranış üretimi Yeşilova'nın yaklaşık 2.4 katıdır. Her iki kasabada da kadınların kamu davranışına katkıları erkek yerleşiklere oranla daha düşük düzeyde görülmeyle birlikte kadın-erkek dengesizliği Yeşilova'da çok daha çarpıcı bulunmuştur; kadınların kamu davranış alanlarındaki etkinlikleri erkeklerinkinin ancak üçte biri kadardır.

Çizelge 2-1

Genel Çevreler İçinde Toplam Davranış Üretimi

	MW (1963-64)	Yş (1975-76)
Toplam saat olarak	1,125,134	4,248,898
Kişi başına ortalama saat olarak	1,356	1,062
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	1,453	1,605
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	1,203	519

Yetke Sistemleri İçinde Davranış Üretimi

Burada, Dinsel, Devlet, Özel Kesim, Okullar ve Gönüllü Kuruluşlar davranış alanlarınınca denetlenip yönlendirilen alan-

ların oluşturduğu genel çevre bölümlerinden herbiri içindeki davranış üretimine ilişkin bulgular sunulacaktır.

Dinsel yetke sistemi. Genel çevrenin dinsel davranış alanlarınca yönlendirilen bölümünde Yeşilovalılar, Midwestlilerle karşılaştırıldığında, çok daha fazla davranış üretmiş, zaman yatırımı yapmışlardır. Kişi başına saat olarak davranış üretimi açısından bakıldığında ise iki kasaba arasındaki ayrılık keskinliğini oldukça yitirmektedir. Türk ve Amerikan yerleşim merkezleri arasındaki en belirgin ayrılığın ise erkek ve kadın yerleşiklere ilişkin olduğu görülmektedir.

Çizelge 2.2'deki veriler, Türkiye'de önemli dinsel davranış alanlarının kadınlara hemen hemen tümüyle kapalı olduğu gerçeğini yansıtırken, Midwest'te bunun tam karşıtı yönde bir olguyu sergilemektedir. Midwest'te kadın yerleşik başına ortalama davranış üretimi (51 saat) erkek yerleşik başına düşen ortalamanın (28 saat) neredeyse iki katına ulaşmaktadır. Öte yandan, Yeşilova'da kadınların dinsel davranış üretimine katılmamaları, erkek yerleşiklerce fazlasıyla ödünlenir görünmektedir; kadın yerleşik başına ortalama 3 saat, erkek yerleşik başına ortalama 104 saat.

Dinsel davranış üretiminin genel (tüm yetke sistemleri içindeki) davranış üretimine oranı Yeşilova'da % 5 Midwest'te % 3 olarak bulunmuştur.

Çizelge 2.2

Dinsel Yetke Sistemi İçinde Davranış Üretimi

	MW (1963-64)	Yş (1975-76)
Toplam saat olarak	33,173	208,369
Kasaba geneline oranı	% 3	% 5
Yerleşik başına ortalama saat olarak	40	52
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	28	104
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	51	3

Devlet kesimi yetke sistemi. Genel çevrenin devlete ilişkin (resmi) alanlarca yönlendirilen bölümündeki davranış üretiminin kasaba genel toplamına oranı Yeşilova'da % 29, Midwest'te ise % 17 olarak bulunmuştur. İlgili veriler Çizelge 2.3'de sunulmuştur.

Devlet kesimine giren davranış alanlarında yerleşik başına davranış üretimi Yeşilova'da 312, Midwest'te 225 saattir. Bu veriler genel olarak Yeşilovalıların kasabalarının devlete ilişkin (resmi) davranış alanlarında, Midwestlilere oranla daha fazla zaman harcadıklarını göstermektedir. Gerçekte ise bu yalnızca erkek yerleşikler için doğru olup kadın yerleşikler açısından bunun tam tersi yönde bir ayrılık söz konusudur. Devlet kesimi yetke sistemi içinde erkek yerleşik başına ortalama davranış üretimi Yeşilova'da 470 Midwest'te ise 253 saat olarak bulunmuştur. Kadın yerleşik başına ortalama davranış üretimi, aynı yetke sistemine ilişkin olarak, Yeşilova'da 161, Midwest'te 207 saattir.

Böylece, Çizelge 2.3'teki bulguların, her iki yerleşim merkezinin devlete ilişkin kesimlerinde erkek katılımının başat olduğu, ancak bunun, Midwest'e oranla, Yeşilova'da çok daha belirgin olduğu söylenebilir.

Çizelge 2.3

Devlet Kesimi Yetke Sistemi İçinde Davranış
Üretimi

	MW (1963-64)	Yş (1975-76)
Toplam sat olarak	186,896	1,247,144
Kasaba geneline oranı	% 17	% 29
Yerleşik başına ortalama saat olarak	225	312
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	253	470
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	207	161

Özel kesim yetke sistemi Özel kesim her iki yerleşim merkezinde de en belirgin ve önemli yetke sistemi olarak kar-

şımıza çıkmaktadır. Bu kesimin davranış üretimi toplam kasaba davranış üretiminin Yeşilova'da % 45'ini, Midwest'te % 47'sini vermiştir. İlgili bulgular Çizelge 2.4'e çıkarılmıştır.

Çizelge 2.4
Özel Kesim Yetke Sistemi İçinde Davranış Üretimi

	MW (1963-64)	Yş (1975-76)
Toplam saat olarak	531,555	1,929,724
Kasaba genilene oranı	% 47	% 45
Yerleşik başına ortalama saat olarak	640	482
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	665	846
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	564	135

Yerleşik başına ortalama saat olarak özel kesim davranış üretimi, Yeşilova'da Midwest'tekinden daha düşük bulunmuştur; 482 saate karşılık 640 saat. Bu ortalamalara cinsler açısından bakıldığında ise farklılık çok daha belirginleşmektedir ve erkek yerleşiklere ilişkin olarak tam tersi yönde görülmektedir. Erkek yerleşik başına özel kesim davranış üretimi ortalama saat olarak Yeşilova'da 846, Midwest'te 665 saat bulunmuştur. Kadın yerleşik başına ortalama ise Yeşilova'da 135, Midwest'te 564 saattir.

Sonuç olarak, çizelge 2.4'teki verilerin her iki yerleşim merkezine ilişkin özel kesim davranış alanlarında da erkek yerleşiklerin kadınlara oranla daha baskın, fakat iki cins arasındaki farkın Yeşilova'da daha da belirgin olduğunu gösterdiği söylenebilir.

Okullar yetke sistemi. Okullara ilişkin yönetici alanların denetimindeki davranış alanlarından oluşan çevre bölümü Yeşilova'da toplam kasaba davranış üretiminin % 19'unu, Midwest'te ise % 28'sini üretmiştir. İlgili bulgular Çizelge 2.5'te verilmiştir.

Çizelge 2.5

Okullar Yetke Sistemi İçinde
Davranış Üretimi

	MW (1963-64)	Yş (1975-76)
Toplam Saat olarak	310.516	786.421
Kasaba geneline oranı	% 28	% 19
Yerleşik başına ortalama saat olarak	374	197
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	376	203
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	363	190

Okullar yetke sistemine giren davranış alanlarında kişi (yerleşik) başına harcanan zaman Türk kasabasında 197, Amerikan kasabasında 374 saat olarak bulunmuştur. İki yerleşim merkezi arasında görülen bu farklılığın aşağı yukarı aynı ölçülerde, onların erkek ve kadın yerleşikleri içinde geçerli olduğu Çizelge 2.5 teki bulgulardan anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle okullar yetke sistemi içinde bireysel olarak ürettikleri davranış açısından Yeşilova'nın kadın ve erkek yerleşikleri Midwest'teki denklemlerden oldukça geride görünmektedirler.

Öyle görünmektedir ki, bu yetke sistemi iki cinse eşit katılma fırsatı tanıma açısından şimdiye kadar sözü edilen yetke sistemleri içinde en olumlusudur. Bu yargı her iki yerleşim merkezi içinde geçerlidir.

Gönüllü kuruluşlar yetke sistemi. Bir yerleşim merkezinde bundan önceki dört yetke sistemi içine sokulamayan davranış alanlarının denetimindeki çevre bölümüne gönüllü kuruluşlar yetke sistemi adı verilmişti. Ekolojik çevrenin bu bölümü Yeşilova'da toplam davranış üretiminin % 2'sini Midwest'te ise yaklaşık % 7 sini üretmiştir. İlgili bulgular Çizelge 2.6'da verilmiştir.

Çizelge 2.6

Gönüllü Kuruluşlar Yetke Sistemi
İçinde Davranış Üretimi

	MW (1963-64)	Yş 1975-76)
Toplam saat olarak	62,994	77,238
Kasaba geneline oranı	% 6	% 2
Yerleşik başına ortalama saat olarak	76	19
Erkek yerleşik başına ortalama saat olarak	83	15
Kadın yerleşik başına ortalama saat olarak	67	24

Ortalama olarak, bir Midwestli ile karşılaştırıldığında, bir Yeşilovalı gönüllü kuruluşlarca denetlenen davranış alanlarında çok az bir zaman harcamıştır. Çizelge 2.6'da da görüldüğü gibi, bu hem erkek, hem de kadın yerleşikler için doğrudur. Erkek yerleşik başına, gönüllü kuruluşlar yetke sistemi içinde ortalama davranış üretimi Yeşilova'da 15 Midwest'te 83 saat olarak bulunmuştur. Kadın yerleşik başına ise bu ortalama Yeşilova 24 Midwest'te 67 saattir.

Bu yetke sistemi bir yandan Yeşilova'lı erkek yerleşiklerin, bireysel olarak, Midwestli denklemlerinden daha az davranış ürettikleri ikinci yetke sistemi özelliği gösterirken, öte yandan, Yeşilova'da kadın yerleşiklerin, bireysel olarak, erkek yerleşiklerden daha fazla davranış ürettikleri tek yetke sistemi özelliğini taşımaktadır.

SONUÇ

Özet

Farklı ekolojik çevreler yerleşiklerinin davranışlarını farklı biçimlerde düzenler ve oluştururlar. Bunu, yerleşiklerini belli davranış örüntülerini etkinleştirmeye zorlayan, belli türlerde davranış alanları gruplarını etrafta hazır bulundurarak ya-

parlar. Ekolojik çevrelerdeki farklılıklar ise, yerine göre, kültürden, dinden, **ekonomik koşullardan**, gelişim düzeylerinden ve benzerlerinden kaynaklanırlar. Diğer bir deyişle, ikincilerdeki farklılıklar birincilere yansır. Buna göre farklı kültürleri temsil eden iki ekolojik çevrenin karşılaştırmalı bir incelemesi özde, kültürel farklılıkların incelenmesinden başka bir şey değildir. Örneğin, Müslüman bir topluluğun doğasını anlamanın en iyi yolu, o topluluğun dinsel davranış alanlarından oluşan dinsel çevresini, Müslüman olmayan bir başkasınıniki ile karşılaştırmaktır. Bu araştırma farklı iki kültürden iki kasaba arasındaki ekolojik farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bunlar, Türkiye'de Burdur ilinin Yeşilova ilçesi ile A.B.D.'de Kansas Eyaletinin Midwest kasabasıdır. Böyle bir çalışma, nesnel, niceliksel ve karşılaştırılabilir verilerin toplanmasını gerektirir. Böyle verileri toplama yöntemleri Barker ve Wright (1955) ve Barker (1968) tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri (Davranış Alanları Tarama Yöntemi) kullanılarak Türk Kasabasına ilişkin veriler toplanmıştır. Amerikan kasabasına ilişkin veriler ise, Barker ve Schoggen'in **Topluluk Yaşamının Nitelikleri** adlı yapıtlarından, alınmıştır. Davranış Alanları Tarama Yönetiminin ekolojik çevrede ne varsa onu sayıp sınıflamaktan öte birşey olmaması ve her iki kasabaya ilişkin verilerin aynı yöntemle toplanmış olması nesnel ve niceliksel karşılaştırmalara olanak sağlamıştır.

Özde, karşılaştırılan, göreceli olarak, daha büyük, daha yoksul, daha az gelişmiş, Müslüman bir Türk kasabası ile, daha küçük daha zengin, daha gelişmiş bir Hristiyan Amerikan kasabası olmuştur.

Genel Çevreler

Büyüklik. İnsan ögesi başlıklı bölümde ve Çizelge 1.1'de sunulan veriler, Yeşilova'da genel çevrenin birim olarak Midwesttekenden yalnızca 1.4 kez daha büyük olmasına karşın nüfusun (insan ögesinin) yaklaşık 4 kez daha büyük olduğunu göstermektedir. Böylece, yerleşik başına düşen birim olarak çevre payının, Midwest'te oranla Yeşilova'da daha küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise Yeşilova'nın yerleşiklerine bireysel olarak, Midwest'e oranla, daha az kamu davranış olanağı sunabildiği ve onlardan bu alanda daha az istemlerde bulundu-

ğu anlamına gelir. Yeşilova ile karşılaştırıldığında, Midwest'in genel çevresi nüfusuna oranla çok daha geniş bulunmuştur. Kasabalardan birinde (Yeşilova) daha sınırlı, diğerinde (Midwest) daha zengin olan bu çevrelerin yerleşiklerce nasıl işler tutulabildiği konusuna daha sonra kısaca yeniden değinilecektir.

Genel çevrelere ilişkin en çarpıcı farklılık davranış alanları sayısında görülmektedir. Daha küçük olan genel çevresi temelinde beklenenin tam tersine, Midwest'in yıllık davranış alanı sayısı Yeşilova'nınkinin yaklaşık iki katını bulmaktadır. Öte yandan, Yeşilova'da günlük ve saat başına ortalama davranış alanı sayısı Midwest'te olduğundan çok daha fazladır. Bu farklılığa Midwest davranış alanlarının yıl boyunca serpiştirilmiş olarak, ara sıra ve daha az sayıda oluşmalarına karşılık, Yeşilova davranış alanlarının; büyük bir çoğunluğunun, düzenli bir biçimde, hemen hemen yılın her gününde işler durumunda bulunmaları neden olmaktadır. Bu farklılık, davranış alanı başına ortalama oluşum sayısında da (hizmet verdiği gün sayısı) görülmektedir. Amerikan kasabasında davranış alanı başına ortalama oluşum sayısı 60.4 iken Türk kasabasında bu ortalama 159.6 olarak bulunmuştur. Diğer bir değişle, Midwest'te herhangi bir saatte açık bulunan davranış alanı sayısı Yeşilova'dakinden çok daha azdır. Midwest'te davranış alanlarının çoğu düzensiz bir biçimde ve daha az sayıda oluşmaktadırlar. Bu durum, Midwestlileri Yeşilovalılardan daha fazla uzun süreli planlama yapmak ve uzun süreli etkinliklere katılmak zorunda bırakmaktadır. Bir çok yazarın Amerikalıların ya da Batılıların Orta Doğuda yaşayan insanlarla oranla, daha fazla zamanlamaya önem verdikleri ve planlamaya yönelik oldukları yolundaki gözlemleri de bu bulguyu destekler niteliktedir. Yeşilova'da "bir saat" bir gün hatta birkaç gün anlamına gelebilir. Gerçek anlamda "planlama" ise Türkiye'ye ancak 1960 tan sonra giren bir kavramdır. "Türk'ün aklı sonradan gelir" özdeyişi de ülkemizde "planlama'nın bu geç gelişini ve hala da iyice benimsememiş olmasının bir anlatımı olsa gerek. İnsanlarının genel tutumuna uygun olarak, Yeşilova'da çevre günlük olarak işler, fazla planlama ve zamanlama gerektirmez; Midwest'te ise araştırma verilerinin ortaya koyduğu görünümü ile çevrenin çok iyi planlama ve zamanlama olmaksızın işlev görmesi olanaksızdır.

Sorumluluk Konumları. Midwest 830 yerleştiği arasından seçilecek kişilerce doldurulması gereken 10,220 sorumluluk konumu içerirken Yeşilova 4.000 yerleştiği arasından seçilecek kişilerce doldurulması gereken 9.482 sorumluluk konumuna sahiptir. Diğer bir deyişle, Midwest Yeşilova ile karşılaştırıldığında, daha çok sayıdaki sorumluluk konumlarını dolduracak kişileri içinden seçmek için daha küçük sayıda yerleşige sahiptir. Bu durumda, Midwest, Yeşilova'ya göre insan gücü açısından yetersiz bir kasabaydı. Burada sözü edilmeyecek olan diğerleri yanında, insan gücü yetersizliği şu etkileri birlikte getirir :

a) İnsan gücü yetersiz bir yerleşim merkezinin yerleşikleri genel olarak, kamu davranış alanlarında daha fazla sorumluluk yüklenirler. Ortalama olarak, her Midwestli'ye sekiz sorumluluk konumu düşerken, her Yeşilovalı'ya birbuçuk sorumluluk konumu düşmektedir. Böylece, insan gücü yetersizliğini ödünlemek için Midwestliler kamu davranış alanlarında, Yeşilovalı'lara oranla daha fazla sorumluluk yüklenmek zorundaydılar. Yeşilova'da insan gücü yetersizliği söz konusu değildi. Çevresel psikologlar, insan gücü yeterli olanlarla karşılaştırıldığında, insan gücü yetersiz kasabaların yerleşiklerinin kendilerini daha önemli kişiler olarak göreceklarini ve daha büyük bir işlevsel önemlerinin bulunduğuna inanacaklarını ileri sürmektedirler.

b) İnsan gücü yetersiz çevre daha az uygun olan, yeterlik ve yetenek açısından yetersiz kişileri de (örneğin çocukları) önemli sorumluluk konumlarında görev almaya zorlayacaktır. Örneğin, Yeşilova'da işletmeciler olarak kadınlar uygun görülmemektedir., erkeklerin yeterli sayıda çevrede bulunması nedeni ile kadınlara bu alanda gereksinim de duyulmamaktadır. Midwest'te durum bunun tamamiyle tersinedir.

Çeşitlilik. Yeşilova'da 198, Midwest'te 220 gensel tip saptanmıştır. Yeşilova daha fazla insan barındırmaktadır ama gensel tip sayısı (etkinlik ya da davranış çeşidi) daha azdır. Dolayısıyla, Yeşilovalıların Midwestli'lere oranla daha sınırlı sayıda etkinliğe katılıyor olmaları olasılığı büyüktür. Burada şu akla gelebilir; daha sınırlı ya da geniş sayıda etkinliğe katılmanın anlamı nedir? Barker'a (1968) göre çok çeşitli etkinliklere

katılan kişilerin çok yönlü kişiler olmaları ve kendilerini değişik görevleri yerine getirebilecek yetiklikte görmeleri olasılığı vardır.

Öte yandan, iki kasabaya ortak 33 gensel tip saptanmıştır. Yani, kasabaların birinden diğerine gelen bir konuk kendi kasabasından tanıdığı yalnızca 33 etkinlikle karşılaşacaktı. Yeşilova'nın 47 gensel tipi Midwest'te Midwest'in 113 gensel tipi Yeşilova'da yoktu. Kısaca kasabalar benzer değil farklıydılar.

Kasabaların kendilerine özgü gensel tiplerinin bazı gruplandırılmaları, çevrenin, Yeşilova'ya oranla Midwest'te yarışma davranışını, örgütlü eğlenceyi ve örgün eğitimi daha fazla desteklediğini göstermektedir. Türk kasabasında ise, Midwest'te pek görülmeyen, çok kalabalık grupları kendine çeken Halk Pazarları, Mevlütler, Geleneksel Dügünler vb. gensel tiplere rastlanmıştır.

Davranışsal bulgular

Yerleşik başına çevre payı Yeşilova'da daha küçüktü. Buna uygun olarak da Türk kasabası, Amerikan kasabasına oranla, yerleşik başına daha az kamu davranışı üretmiştir. Midwest'e göre Yeşilova, davranış alanları açısından daha tenha idi. Bulgular Yeşilova'nın bu çevre sınırlılığını var olan davranış alanlarını daha yoğun bir biçimde kullanarak ödünlediğini göstermektedir.

Öte yandan kamu davranış alanlarına katılma açısından her iki kasabada da kadın-erkek eşitsizliği görülmektedir. Ancak Yeşilova'daki kadın-erkek eşitsizliği, Midwestle karşılaştırıldığında, bir uçurum görünümündedir.

KAYNAKÇA

- Barker, R.G. *Ecological Psychology: Concepts and Methods for Studying the Environment of Human Behavior*. Stanford, California: Stanford Üniversitesi Press, 1968.
- Barker, R.G., ve Schoggen, P. *Qualities of Community Life*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1973.

- Barker, R.G., Wright, H.F. *Midwest and its Children*. New York: Harper and Row, 1955
- Dönmez, A. Psikolojide Ecolojik Yaklaşım. *Psikoloji Dergisi*, 1979, Sayı 6, Sayfa 26-30.
- Dönmez, A. Ekolojik Psikolojide Bir Yöntem. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1980 Cilt 13, Sayı 1-2, Sayfa 81.98.
- Gurkaynak, M.R. *Sosyol Psikolojide Ecolojik Yaklaşım : Davranış Alanı Yöntemi ve Bir Uygulama*. Ankara: Kelaynak Yayınevi, 1979.